

(např. u Pareta, Mosky, Michelse a Lasswella). Na základě své analýzy pak rozlišuje mezi autoritářským a demokratickým vůdcovstvím. Dospívá přitom k poměrně skeptickému závěru, že „problém vůdcovství je v demokracii formován tím, že zatímco žijeme v politické demokracii, prakticky většina základních společenských vzorců je autoritářská... Začínáme jako závislé bytosti již v rodině.“ Podle Bella je komunikace zatím organizována hierarchicky; z toho vyplývá, že „veškerý výzkum se zcela zákonitě stáčí k problému byrokratizace“ (str. 78).

Elihu Katz v textu *Dvoustupňový tok komunikace: nejnovější zpráva o hypotéze* seznamuje čtenáře s dnes již klasickými studiemi, orientovanými na výzkum masové komunikace, především na úlohu názorových vůdců (*opinion leaders*). Jedná se o studie volebního chování P. F. Lazarsfelda, B. Berelsona a H. Gaudeta *The People's Choice* a některé další studie, které vznikly v Centru pro aplikovaný sociální výzkum na Columbijské univerzitě. Katz ukazuje, jak se zpočátku omezená studie vyvíjela směrem k rozsáhlému výzkumu dvoustupňového toku komunikace. Klíčovou skupinou výzkumu se postupně stali „názoroví vůdci názorových vůdců“ (*opinion leaders of opinion leaders*), vytvářející kolem sebe rozsáhlé sítě sociálních vztahů založených na jejich osobním vlivu.

Texty D. McQuaila a J. Currana jsou primárně věnovány typologii a klasifikaci médií v moderních společnostech. Liberál McQuail vychází z konceptu médií jako přirozených prostředků komunikace. Proto média v občanské společnosti představují základní prostředek realizace svobody jednotlivce, která je často definována jako právo na komunikaci (str. 104). „Každý jedinec má nárok na to slyšet a být slyšen. Tento nárok nezmenšuje ani fakt, že moderní masová média v praxi získala a téměř monopolně ovládla převládající díl skutečných možností veřejně komunikovat (str. 105). V podobném duchu se vyjadřuje také J. Curran, který se opírá o „konvenční přístup k roli médií v demokracii“. Rozeznává pak tři klíčové koncepty odpoví-

dající „liberálnímu kánonu – média jako veřejný hlídací pes, média jako zástupce-representant veřejnosti (čtvrtá moc ve státě) a média jako zdroj veřejných informací“ (str. 118). Curran poukazuje na některé chybné předpoklady těchto konceptů, např. na předpoklad, že primární funkcí médií je dohlížecí funkce: „Tento konvenční pohled je odvozen z období, kdy hlavními médii byly vysoce politizované noviny s malým nákladem, zatímco současná média plní hlavně funkci zábavní“ (str. 121). Poukazuje také na rizika propojování médií a finančního a průmyslového kapitálu (např. Murdochova *New Corporation*, v Evropě pak skupiny *Bertelsmann* a *Fininvest* – str. 131–132).

Celkově lze říci, že kniha *Politická komunikace a média* je poměrně reprezentativním sborníkem prací z anglosaského prostředí; Schulzův text berme spíše jako poukaz na skutečnost, že „kontinentální“ pojetí politické komunikace a teorie masové komunikace může vykazovat výrazné odlišnosti (za pozornost stojí vedle samotného Schulzova textu také seznam použité literatury, který odkazuje k dalším autorům z německy píšícího prostředí). Editoři sami upozorňují, že na autory z jiných jazykových oblastí nebylo ve sborníku dostatek prostoru. I tak je ovšem prezentovaný sborník třeba chápat jako výrazný počín, především proto, že „běžnému“ českému čtenáři usnadňuje přístup ke klasickým textům z oblasti sociologie, politologie a mediálních studií.

Ladislav Cabada

Witold Morawski: *Socjologia ekonomiczna. Problemy. Teoria. Empiria*
Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN
2001, 396 s.

Ekonomická sociologie jako celek i ve svých jednotlivých součástech patří v Polsku již téměř padesát let k nejdynamičtěji se rozvíjejícím odvětvovým sociologickým disciplínám a vytvořila si za tuto dobu i velmi dobré institucionální zázemí v podobě výzkumných

i vysokoškolských pracovišť. Jedním z jejich nejvýznamnějších představitelů je autor recenzované knihy, což je potvrzeno formálně i tím, že prof. Morawski stojí v čele Ústavu sociologie práce a organizace Varšavské univerzity. Kromě toho, že se dlouhodobě věnuje výuce a výchově domácích studentů, působil jako hostující profesor na univerzitách v Japonsku, Kanadě, Německu, Rusku, USA a Anglii. Ze seznamu jeho publikací, který je rozsáhlý, uvedme jako příklad monografie *Průmyslový konflikt v Americe. Praxe, ideologie a věda* (1970), *Nová průmyslová společnost. Analýza a kritika koncepce* (1975), *Dilemata samosprávy pracujících* (1985) a *Institucionální změna. Společnost, hospodářství, politika* (1998). Autorovy a editorsky se podílel na řadě dalších prací, mj. na dílech *Zánik státního socialismu. Studie z ekonomické sociologie* (1994) a *Průmyslové vztahy v Polsku* (1995). Některé z jeho knih a statí vyšly rovněž v angličtině a japonštině, s pozitivním ohlasem v mezinárodní odborné veřejnosti.

Kniha *Ekonomická sociologie* je koncipována jako učebnice a vše podstatné o ní se dočteme již v jejím úvodu. Autor definuje ekonomickou sociologii jako disciplínu, která využívá sociologických analýz k analýzám ekonomických jevů. Protože však v ekonomii i v sociologii existuje mnoho typů analýz, považuje Morawski za nutné prezentovat nejdůležitější teoreticko-analytické rozdíly mezi hlavními sociologickými a ekonomickými směry. Jestliže totiž tyto rozdíly známe, můžeme pak hledat společné body, neboť úkolem ekonomické sociologie jako hraniční disciplíny je prolamování vzájemné izolace těchto dvou oborů.

Zmíněné rozdíly, jimiž Morawski svůj rozbor začíná, lze v maximální stručnosti reprodakovat takto: 1. Definice aktéra. Zatímco pro sociology je aktér ovlivňován jinými aktéry, protože je součástí skupiny (společnosti), pro ekonomy je zpravidla nezávislý. 2. Racionalita jednání. Sociolog se domnívá, že racionalita závisí na sociologických, politických a psychologických faktorech, neboli pohlíží na ekonomické činnosti tak, že probí-

hají v podmínkách omezených pozicí jedince v sociální struktuře a také těmi významy, jež jedinci připisují bohatství, moci a prestiži. Naproti tomu ekonom předpokládá, že tyto činnosti jsou racionální svou podstatou, protože jsou výsledkem svobodné volby kalkulujících aktérů v podmínkách vzácnosti statků, přičemž jejich cílem je získat konkurenční převahu na trhu. 3. Pojetí vzájemných souvislostí ekonomiky a společnosti. Pro sociology je ekonomika prostě částí společnosti a formou sociálního jednání. Ekonomové považují společenské uspořádání za odvozeninu ekonomiky (trhu). Demokracii často redukují na tržní demokracii, v níž aktivní účast občanů na vládnutí není potřebná. 4. Cíle a metody analýzy. Sociology zpravidla uspokojuje popis a vysvětlování zkoumaného jevu, ekonomové naproti tomu usilují rovněž o předvídání. Zatímco sociologové se nejdříve odvolávají na historiskosrovnávací analýzy a také sami data tvoří, např. různými dotazníkovými šetřeními, ekonomové častěji používají formální metody, např. matematické modely, a využívají dat, která již byla shromážděna, např. dat oficiálních. 5. Vztah k tradici. Sociologové z ní čerpají stále a bohatě, ekonomové naproti tomu kladou větší důraz na nejnovější objevy. 6. Vzájemné vztahy sociologie a ekonomie neboli hranice disciplíny. Ekonomická sociologie má dlouhé dějiny, jak se o tom lze přesvědčit v mnoha příručkách, na něž autor odkazuje. Dodává k tomu pouze to, že jako hraniční disciplína může vyvolat pokušení, že se k ní budou hlásit ekonomové se sociologickými zájmy. Jde však podle něho jednoznačně o disciplínu sociologickou. Domnívá se ale, že nemá větší smysl vést o hranici ekonomie a sociologie spory. Mnohem důležitější jsou badatelské problémy, jež vyžadují spolupráci mezi nimi nebo ještě spíše jejich vzájemné prolínání či-li stírání uvedených hranic.

Jeden ze základních problémů tohoto druhu má podobu otázky, co to znamená, že ekonomickou sociologii zajímají ekonomické procesy ze sociologické perspektivy. Při odpovědi na ni musíme podle Morawského

začít tím, že uvedená disciplína chápe tržní ekonomiku jako proces neustálé změny. To znamená, že analyzuje nejen fungování trhu, ale také příčiny a požadavky jeho vývoje. Právě tuto vývojovou dimenzi však ekonomové většinou zanedbávají. Hlavní proud současné ekonomické teorie problematiku trhu nejčastěji redukuje na jeho fungování, jež je založeno na cenových signálech. Analýza ekonomiky však vyžaduje přihlídnout i k jiným složkám, a to především k roli a funkci hierarchie v moderní ekonomické organizaci (manažeri) i k politice (státu) jako aktivní regulátorce ekonomických procesů. Tržní ekonomika v perspektivě ekonomické sociologie je tudíž chápána ve více dimenzích než v ekonomii.

Dalším významným problémem je podle polského autora místo ekonomické sociologie mezi disciplínami zabývajícími se ekonomikou. Ekonomická sociologie obohacuje analýzu fungování jedinců a sociálních skupin v ekonomických organizacích. Touto problematikou se doposud zabývala sociologie práce a průmyslu nebo sociologie organizace. V rámci ekonomické sociologie může být tato problematika více integrována. Jako příklad je uvedena otázka zvětšování zisku. Zatímco v sociologii průmyslu a v behaviorální organizační analýze to znamenalo přihlížet nejen k výrobně-ekonomické logice, ale také k mezilidským vztahům, v ekonomické sociologii je to složka obecnějších úvah týkajících se alokace statků a služeb. Problém alokace je ovšem formou regulace ekonomiky.

Úvahy o alokaci a regulaci jsou podle Morawského příklady problémových kontextů, v nichž se konkrétní analýzy ekonomické sociologie pohybují. Autorova teze je prostá: ekonomická sociologie vytváří nové perspektivy řešení starých problémů. I když ústředním tématem ekonomické sociologie zůstává tržní hospodářství, podmínky jeho fungování zahrnují problémy, jež jsou standardním ekonomickým analýzám často vzdáleny.

Morawski konstatuje, že se v učebnici nesnažil vyčerpat všechny otázky dané disciplíny, ale zaměřil se jen na ty, jež považuje

za klíčové. Vybral dvanáct základních problémů, z nichž každému věnuje jednu kapitolu. Analyzuje je s pomocí hlavních pojmů a prezentuje různé teoreticko-analytické rámce, v nichž je daný problém popisován a vysvětlován. Následně uvádí empirické ilustrace, které se vztahují především na období postsocialistické transformace.

V jednotlivých kapitolách se postupně zabývá koncepcí člověka v ekonomice, přechodem od organizací k institucím, analýzou zrodu kapitalismu, typy hybných sil sociálně-ekonomického vývoje, charakteristikou přechodu od společnosti tradiční ke společnosti moderní (průmyslové) a od ní ke společnosti informační (postindustriální), vztahem mezi ekonomickým, politickým a sociálně-kulturním systémem, rolí státu v ekonomice, problematikou sociální spravedlnosti, vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, otázkami vlastnictví a vlastnických práv, tržní institucionalizací v postsocialistických společnostech, distributivní spravedlností a konečně charakteristikou výzev, před nimiž současná ekonomika stojí.

Kniha je doplněna rozsáhlou, jednadvaacetistránkovou bibliografií, jmenným indexem a překladem obsahu do angličtiny.

Morawského práce má všechny znaky vynikající učebnice. Je psána srozumitelným jazykem, používá různé druhy písma, výklad je přehledně strukturovaný, doplněný množstvím názorných grafů a tabulek. Vhodně jsou vybrána rovněž motta jednotlivých kapitol i zarámované citace v textu.

Tam, kde je to funkční, zařazuje autor analyzovanou problematiku do historického kontextu, takže se při této příležitosti setkááme s výkladem některých názorů Hobbesových, Lockových, Rousseauových, Smithových, Marxových, Durkheimových a Weberových. Informace o idejích nejvýznamnějších představitelů sociálně-ekonomického myšlení 20. století je samozřejmostí.

Pro českého čtenáře jsou zvláště zajímavé ty pasáže učebnice, které obsahují výsledky výzkumů transformačních procesů v Polsku,

srovnávací analýzy těchto procesů v jednotlivých postsocialistických zemích, a také obecné závěry, které z nich autor vyvozuje. Mám na mysli zejména to, jaké jsou v současném Polsku názory veřejného mínění na stát vůbec a tzv. welfare state zvláště, jakou podobu zde mají pracovní vztahy, jak zde proběhla a doposud probíhá tržní institucionizace, jakou podobu zde mají ekonomické orientace na sociální spravedlnost a konečně, jaký je vztah postsocialistické transformace k současným civilizačním výzvám.

Jsem přesvědčen, že Morawského knize patří mezi obdobně zaměřenými světovými příručkami nepřehlédnutelné místo, a domnívám se, že by neměla uniknout pozornosti těch našich badatelů a autorů, kteří se obdobnou problematikou zabývají.

Jan Sedláček

Clifford Geertz: *Interpretace kultur.*

Vybrané eseje

Praha, Sociologické nakladatelství 2000, 565 s.

V roce 2000 se podařilo Sociologickému nakladatelství vydat „Interpretaci kultur“ od koryfeje americké kulturní antropologie sedmdesátých a osmdesátých let Clifforda Geertze. Je to dílo často citované, dnes již klasika severoamerické postmoderní antropologické literatury. Českým čtenářům se tak zpřístupnil další důležitý historický text, který svého času výrazně ovlivnil směřování antropologie jako vědního oboru. Byla to jistě práce nemalá, protože Geertzovy texty jsou dosti složité a někdy se člověku zdá, že si autor vymýšlí i vlastní slova anebo alespoň jejich významy. A tak je potřeba složit poklonu i trojici překladatelů, a to Haně Červinkové, Hedvice Humlíčkové a Václavu Hubingerovi.

„Když antropolog – na naléhání pozorného vydavatele – začne shromažďovat některé ze svých esejů, aby z nich vytvořil jakousi retrospektivní přehlídku toho, co udělal, nebo se snažil udělat, během patnácti let

od ukončení studia, musí učinit dvě složitá rozhodnutí: co do souboru zahrnout a s jakou úctou přistupovat k tomu, co zahrne.... S prvním z těchto rozhodnutí jsem se vyrovnal tak, že jsem do tohoto souboru zahrnul pouze ty ze svých esejů, které se přímo a explicitně týkají pojetí kultury... Druhé rozhodnutí bylo o něco složitější. K publikovaným pracím zastávám obecně přístup *stare decisis*, ať už třeba jenom proto, že potřebují-li mnoho oprav, neměly by být vůbec znovu vytištěny, ale měly by být nahrazeny zcela novými články, které už budou zatraceně správné. Navíc, opravovat vlastní chybné úsudky vpisováním opravených pohledů do dřívějších prací se mi nezdá úplně čestné, a zatemňuje to myšlenkový vývoj, který se člověk snaží v první řadě v takové sbírce esejů ukázat.“ (str. 7–8) Uvedené citáty, myslím, přesně osvětlují autorův přístup k textům, které publikoval mezi lety 1957 a 1972. Geertz tak vytvořil knihu – sborník, což je dosti častá publikační technika anglo-amerických badatelů v sociálních vědách. Stejným způsobem např. postupoval i Arnošt Gellner, který často sborník ještě doplňoval svou bibliografií za období, v němž původně vznikaly jednotlivé články – kapitoly sborníku. Pokud bychom tedy četli kapitoly v pořadí, jak vznikaly – ve skutečnosti jsou z časového hlediska řazeny na přeskáčku – získali bychom hezký obrázek vývoje Geertzových názorů, a také obrázek vývoje zájmů o různá antropologická témata.

Vzhledem k tomu, že zde také hovořím o kapitolách v jiném pořadí, než jak jsou řazeny v knize, připojuji stručný přehled kapitol i s rokem jejich vzniku:

- I.1. Zhuštěný popis: K interpretativní teorii kultury. (1973)
- II.2. Dopad pojetí kultury na pojetí člověka. (1966)
3. Růst kultury a evoluce mysli. (1962)
- III.4. Náboženství jako kulturní systém. (1966)
5. Étos, světový názor a analýza posvátných symbolů. (1957)